

E. E. Cummings

[μόνο με την άνοιξη] 44 ποιήματα

Επιλογή-μετάφραση-επίμετρο-χρονολόγιο:
Βασίλης Αμανατίδης

Σειρά: Ποίηση
ISBN: 978-960-211-957-0
Ιούνιος 2010 • Σελ.: 144 • Τιμή: € 14,20

E. E. CUMMINGS

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΜΑΝΑΤΙΔΗΣ ΝΕΦΕΛΗ ΑΘΗΝΑ 2010

σχεδιασμός εξωφύλλου:
Περικλής Δουβίτσας

16.

να νιώσω;είπ' αυτός
(θα κρώξω είπ' αυτή
για φορά είπ' αυτός)
τι χαρά είπ' αυτή

(να πιάσω;είπ' αυτός
αλλά πόσο είπ' αυτή
ε,πολύ είπ' αυτός)
ε,μπορεί είπ' αυτή

(πάμε για...είπ' αυτός
όχι μακριά είπ' αυτή
μακριά θα πει;είπ' αυτός
όπου είσαι συ είπ' αυτή)

να μείνω ως...είπ' αυτός
(όμως πώς είπ' αυτή
με εμάς είπ' αυτός
αν φιλάς είπ' αυτή)

να κουνηθώ;είπ' αυτός
θ' αγαπηθώ;είπ' αυτή)
τα κατορθώνεις είπ' αυτός
(με σκοτώνεις είπ' αυτή

είμαι η μέκκα σου είπ' αυτός
κι η γυναίκα σου;είπ' αυτή
άντε,είν' ώρα είπ' αυτός)
ω,τι φόρα είπ' αυτή

(τι σαματάς είπ' αυτός
μη σταματάς είπ' αυτή
όχι όχι α είπ' αυτός)
πιο αργά είπ' αυτή

ττελειώνεις;είπ' αυτός
αχ με λιώνεις είπ' αυτή)
τι θεά!είπ' αυτός
(Δικός μου πια είπ' αυτή)

[σελ. 46/48]

1.

Η μετάφραση γενικά (πόσο μάλλον η μετάφραση της ποίησης) είναι μια αργή, απολαυστική, επώδυνη διαδικασία, που δεν διαφέρει πολύ από τις ασώματες δοκιμές αφής ανάμεσα σε έναν ημίτυφλο και σε κάποιον που, ενώ βλέπει, δεν κοιτά. Ο κάποιος είναι ο ποιητής. Ο ένας ημίτυφλος είναι ο μεταφραστής.

Μέσα από μια πολύπλοκη, χρονοβόρα, σχεδόν ατέρμονη διαδρομή αντιμεταχωρήσεων και εγκοιλώσεων, ο μεταφραστής οφείλει πάντως να διατηρεί ως υψηλό του στόχο έναν τελικό μεγαλειώδη «κανιβαλισμό». Αφού πολέμησε με την ατίθαση φύση τού δυσμετάφραστου (δηλαδή με τον πραγματικό φόβο πως ο ποιητής δεν τον έχει κοιτάξει ποτέ), έρχεται η στιγμή που προβαίνει σε μια αποφασιστική «κανιβαλική ενσωμάτωση»: έχοντας αμέτρητες φορές ψηλαφήσει σπασμωδικά, προσεγγίσει μουλωχτά, χαϊδέψει εξημερωτικά, ακουμπήσει απορητικά – ησυχασμένα – ευθέως το πρωτότυπο, βρίσκει τη σωστή ώρα που όχι μόνο το γραπώνει, αλλά και το «τρώνει» αποφασιστικά, για να το μεταμορφώσει σε «πρωτότυπο», και επομένως σε ένα καινούριο κείμενο, που ανήκει πια δικαιωματικά και στον μεταφραστή. Μιλώ για μια πορεία που ποτέ δεν αναπαύεται στο γνωστό και τόσο βολικό διαζευκτικό μύθευμα πως μια μετάφραση είναι είτε πιστή είτε καλή· και που, αντιθέτως, ωφελείται εάν πιστεύει πως με τρόπους πολλούς (ένας από αυτούς: η σεβαστική επανεγγραφή), μπορεί να είναι και τα δύο. Χρήσιμο είναι επίσης –αν και ημίτυφλος και ερωτευμένος– να μην παραιτείσαι από την αντίξοχη πίστη πως ναι, κάθε ποίημα, όσο δύσκολο, όσο πυρηνικά αμετάφραστο, μπορεί και κυρίως πρέπει να μεταφραστεί αν το θέλεις πραγματικά, αλλά και πως όχι, η μετάφραση δεν είναι μοναχική δουλειά, αλλά δυαδική. Για να ισχύσει όμως αυτό, καλό είναι να πληρούται η βασική προϋπόθεση: ο μεταφραστής να έχει ζήσει και επενδύσει χρόνο μέσα στην απεγνωσμένη προσομοίωση του δυαδικού έρωτα. Να έχει θελήσει να νιώσει πως τα χνώτα των δυο τους ταιριάζουν, αν και ο Ένας για τον Άλλο θα είναι για πάντα περισσότερο απών παρά παρών. Και κάπως έτσι, με ό,τι μέσο διαθέτεις –και, βεβαίως, με τον άλλον να το αγνοεί πλήρως– αναγκάζεσαι διαρκώς να φαντάζεσαι, και κάποτε να το νιώθεις, να το νιώθεις πραγματικά, πως με κάποιον αλλόκοτο τρόπο ήσουν και εσύ από την αρχή ενσωματωμένος μέσα του, πως δεν είσαι μόνο εσύ που αγαπάς, αλλά πως η αγάπη σου επιστρέφεται και δηλαδή αγαπιέσαι.

Αλλά όσο κι αν βαυκαλίζομαι, γνωρίζω τη μοίρα μου. Το να μεταφράζεις ειδικά τον Cummings είναι πολύ συχνά ένα πραγματοποιημένο οξύμωρο. Χωρίς τη συναίνεσή του, πλησιάζω και ενσωματώνω τα ποιήματά του, με την ελπίδα να βγουν από μέσα μου προς το ενδιάμεσο πεδίο μιας άλλης γλώσσας, την οποία κάποιες φορές ούτε καν χρειάζονται. Και πάντα με τον νοο στο ναρκοπέδιο: Να μην είναι ιδιαίτερα (γίνεται καθόλου;) εμφανείς οι πόνοι του τοκετού. [...]

2.

Τα αμιγώς οπτικά ποιήματα του E. E. Cummings καταλαμβάνουν ένα αρκετά μεγάλο μέρος της συνολικής παραγωγής του. Δεν έχουν μεταφραστεί πολύ στα ελληνικά, ούτε σε άλλες γλώσσες. Αποτελούν περιοχές, πάνω στις οποίες περιπλανιέται το βλέμμα μας στην αυτοτελή αξία των αγγλικών γραμμάτων ως ψηφίων. Μια ροϊκή, αναπάντεχη περιπέτεια, γεμάτη νοηματικές αληθιότητες και άπειρες παραγόμενες σημάνσεις, ανάλογα με τους διασκελισμούς, τις κατατμήσεις και τον τρόπο γειτνίασης των τυπογραφικών στοιχείων. Στα ποιήματα αυτά, ο Cummings προσδίδει τον πρώτο ρόλο στην όψη. Αναδεικνύεται σε ζωγράφο λέξεων και σε πλάστη παρ' ολίγον τρισδιάστατων γεγονότων, καλώντας την εσωτερική φωνή του αποκρυπτογραφητή αναγνώστη να βρει τρόπους ψηλάφησης του Braille τους. Σε τέτοια ποιητικά αντικείμενα –άηχες παρτιτούρες μιας νέας γλώσσας, όπου το κενό, το πλήρες και η αναπνοή συνεργάζονται αλλιώς– είναι που διαπρέπει ως συναισθησιακός δημιουργός. Μας ωθεί σε μια νέα αισθητηριακή εγρήγορση, σχεδόν στην ανακάλυψη καινούριων αισθήσεων, που θα μπορούσαν να ισχύουν σε άγνωστες διαστάσεις. Πώς όμως μεταφράζει κανείς πίνακες, έστω από λέξεις; Πώς μεταφράζεται ένα πράγμα, ένας αριθμολογικός κώδικας ή ένα αυτόαρκες λογότυπο;

Με εξαίρεση δύο σχηματογραφικά καλλιγράμματά του [*theys sO alive* και *birds(*], αποφάσισα τέτοια ποιήματα να μην τα αγγίξω πολύ. Ο ίδιος ο Cummings απέφευγε να διαβάξει τα αμιγώς οπτικά του ποιήματα σε κοινό, αφού –καθώς έλεγε– είναι κυρίως για να τα βλέπεις και όχι

για να τα ακούς. Άρα, ίσως, για να τα αφήνεις ανέπαφα και όχι για να τα μεταφράζεις. Θέλησα όμως, κατά τρόπο εσκεμμένα αντιφατικό, να επιχειρήσω μια εκδοχή παρουσίασης στα ελληνικά του ποιήματός του I(a. Αυτός ο περίπλοκος ύμνος στην εμβληματική ουσία του «1» είναι ίσως το πιο απροσπέλαστα ολόκληρο αντικείμενο, που έχει ποιήσει η τυπογραφία του νου του. Αποτελεί ταυτόχρονα τέλεια μηχανή, αυτοεκπληρούμενο κώδικα και ένα είδος αδιαμεσολάβητης οντότητας, που καταλήγει να μοιάζει πάναπλη και φυσική. Πάνω της μπορείς μόνο να γλιστρήσεις ως δεύτερος. Με τρόπο διαφορετικό από εκείνον που το «1» είναι περιττός αριθμός, ο μεταφραστής εδώ –αν και επίμονος– αποδεικνύεται περιττός. Δεν γινόταν όμως να μην προσπαθήσω. Έστω για να φανούν τα πολυπλόκαμα, μεγαλειώδη χάσματα μιας κίνησης προς το ανέφικτο, αλλά και το απόλυτο όριο της μετάφρασης.

∞

Έχοντας ολοκληρώσει τη μετάφραση των 44 αυτών ποιημάτων από όλες τις περιόδους της ποιήσής του, διακρίνω πια αρκετά καθαρά πού κάνω τον Cummings «κυκλικό» και πού τον «τετραγωνίζω»· πού αφήνομαι, ελάχιστα, να τον προδίδω και πού παρουσιάζομαι εμφανέστερα ανάμεσα στους στίχους· πού επιθυμώ να τον μπολιάσω (παράλογα;) με ένα π.χ. «τσελανικό» στοιχείο (στο *these children singing in stone a*), και πού να πάρω ελευθερίες, μέσα στο πλαίσιο της δικής του «αγραμματικής» αισθητικής. Έτσι, μεταφράζοντας τον ποιητή που έχει αναγάγει το απόσπασμα και την τμήση σε αισθητική αξία, πώς θα μπορούσα να μην προβώ μια δυο φορές σε εσωτερικές τομές λέξεων, όταν η ελληνική γλώσσα το ευνοεί, ακόμη κι αν ο ίδιος στον στίχο εκείνο δεν το πράττει. Το «srine», φερ' ειπείν, έσπασε κι έγινε «σοπονδι/υλική στήλη», υποθέτοντας ότι η ευρηματικότητά του θα συναινούσε, αν ο ίδιος μπορούσε να γνωρίζει τις δυνατότητες επίρειας της ελληνικής επί του λόγου του. Αντίστοιχα, η κυβιστική και μεταμορφωτική λειτουργία της σκέψης του ένιωση να μου επιτρέπει να γράψω «μέσ' από τοπίο» αντί του «δικού» του «μέσ' από το οποίο», ενώ, αλλού, το «O/cean» του μετατρέπεται, περίπου αναγκαστικά, σε «Ω/κυανός».

Στις πιο παραδοσιακές φόρμες (όπως στα πειραγμένα σονέτα του), προσπάθησα να ακολουθήσω τη μουσική της ρίμας του Cummings εκεί όπου αυτός την τοποθετεί, και τις αδιόρατες ρήξεις του με την παράδοση εκεί όπου υποπτευόμουν ή έβλεπα πως τις επιθυμούσε. Τη ρυθμολογία και την τσακισμένη του εμμέλεια επιχειρήσα συστηματικά να τις ακούω και να τις ενθέτω στο μετάφρασμα σε όλες τις περιπτώσεις – ακόμη και στα ποιήματα που θα μπορούσες ίσως να τις προσπεράσεις. Όταν η ρυθμική σύσταση του ποιήματος το απαιτούσε, δεν δίστασα να προσθέσω ακόμη και λέξεις ή μικρές φράσεις (ένα «χωρίς κουβέντα» εδώ, ένα «σαν άβυσσος» εκεί), ακόμη και αν ο Cummings ποτέ δεν τις έχει γράψει στα αγγλικά. Δεν θέλησα, εξάλλου, να αποφύγω και μια δυο νύξεις ενός πολύ προσωπικού χιούμορ. Έτσι, ένα «hipponized bit» («εξαπλωνισθέν κομμάτι» εναέριου σιδηροδρόμου, που στο τέλος ποιήματος καταπλακώνει με άπονη δικαιοσύνη κάποιον παραδειγματικά αδιόρθωτο), στάθηκε αδύνατον να αντισταθώ και να μην το αποδώσω ως «ιάπωνο κομμάτι»: κλείσιμο του ματιού στον φίλο Γιάννη Θαβώρη, που είχε καιρό τώρα εφεύρει το ιδιόχρηστο λογοπαίγνιο «ιάπωνη ζωή». Όσο για τον περιώνυμο Buffalo Bill, προτίμησα να τον πω όπως τον λέγαμε παιδιά: με τον απόηχο των βουβαλιών και την τραχιά ανδροπρέπεια μιας μυθικής Άγριας Δύσης. Μπούφαλο, όχι Μπάφαλο, λοιπόν.

[...]

Άλλα πολύ βασικά μεταφραστικά ζητούμενα ήταν η ανάγλυφη αποτύπωση των εσωτερικών ρήξεων, των ασυνχειών και των γραμματικών, ορθογραφικών και συντακτικών «λαθών» της γλώσσας του. Ενώ ταυτόχρονα ήθελα να τηρήσω –κατά το δυνατόν απaráβατα– την πιστότητα του νοήματος, φροντίζοντας συνήθως να περιορίζω ακόμη και αυτή τη χρήση των αναλογιών. Θα θεωρώ τον εαυτό μου τυχερό, αν μόνο λίγα από αυτή την προσπάθεια φαίνονται με γυμνό οφθαλμό στην τελική μετάφραση, και τελικά αν αυτή δεν μοιάζει και τόσο με μετάφραση. Επομένως, αν η «κανιβαλική ενσωμάτωση» του πρωτοτύπου έχει επιτευχθεί με ισορροπία απόλυτης βίας-ρήξης και απόλυτης τρυφερότητας-επανόρθωσης.

Όπως και να 'χει, και ανεξαρτήτως αποτελέσματος, νομίζω πως τώρα πια ίσως μπορούμε να ησυχάσω.